https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble

Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Odilova Guli Umidbek qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti Filologiya va tillarni o‘qitish:

ingliz tili ta’limi yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

guliodilova2004aprel@gmail.com

AVLONIY DRAMMALARIDA JADIDCHILIK G‘OYALARI VA DAVR FOJIASI TALQINI

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Avloniy dramalari jadidchilik g‘oyalari bilan to‘yinganligi, ularda yangi maktablar, milliy uyg‘onish, xalqning og‘ir ahvoli, jaholatga qarshi kurash va ijtimoiy adolatsizliklar aks etganligi tahlil qilinadi, bu orqali o‘sha davr fojiasi - milliy qaramlik va madaniy qoloqlikning qahramonlar taqdirida aks etgan fojiasi yoritilganligi aytib o‘tilgan va adibning tilimizga va jamiyatimizga qo‘shgan hissasi, kitobxonlarda tasavvur boyligini kengaytirishi ifodalangan. Shuningdek, jadidchilikning kengroq tarixiy mazmuni, uning mintaqadagi ijtimoiy, madaniy va ma’rifiy islohotlarga ta’siri o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: milliy uyg‘onish davri, jadidchilik, ijtimoiy tanqid, teatr, dramaturgiya, tragediya, milliy qadriyat, obrazlar.

Abstract. This article analyzes how Abdulla Avloniy’s dramas are saturated with Jadid ideas, reflecting new schools, national awakening, the difficult situation of the people, the struggle against ignorance, and social injustices. It highlights how the tragedy of that era — national dependence and cultural backwardness — is portrayed through the fates of the characters, emphasizes the writer's contribution to our language and society, and notes its ability to enrich readers’ imagination. Additionally, the broader historical context of Jadidism and its impact on social, cultural, and educational reforms in the region are examined.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Keywords: period of national awakening, jadidism, social criticism, theater, dramaturgy, tragedy, national values, characters.

Аннотация. В данной статье анализируется насыщенность драм Абдуллы Авлоний идеями джадидизма, в них отражены новые школы, национальное пробуждение, тяжелое положение народа, борьба с невежеством и социальные несправедливости; через это освещается трагедия той эпохи — трагедия национальной зависимости и культурной отсталости, отраженная в судьбах героев, упоминается вклад писателя в наш язык и общество, а также его способность расширять богатство воображения читателей. Кроме того, исследуется более широкий исторический контекст джадидизма, его влияние на социальные, культурные и просветительские реформы в регионе.

Ключевые слова: период национального пробуждения, джадидизм, социальная критика, театр, драматургия, трагедия, национальные ценности, образы.

Abdulla Avloniy (1878–1934) o‘zbek milliy uyg‘onish davri adabiyotining eng yorqin namoyandalaridan biri bo‘lib, jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi sifatida tanilgan. Uning ijodi maorifparvarlik, milliy o‘zlikni saqlash va ijtimoiy islohotlar g‘oyalariga asoslangan. Jadidchilik – XX asr boshlarida Turkistonda paydo bo‘lgan ma’rifiy harakat bo‘lib, nodonlikka, taassubga va mustamlaka bosqiniga qarshi kurashni maqsad qilgan. Avloniy dramalari bu g‘oyalarni teatr orqali ommaga yetkazishning samarali vositasi bo‘lgan, chunki teatr jadidlar uchun jamiyatni uyg‘otishning kuchli quroli edi[1]. Davr fojiasi Avloniy asarlarida mustamlaka hukmronligi, ichki taassub va nodonlikdan kelib chiqqan milliy va shaxsiy azoblar sifatida talqin etiladi. Dramalarda qahramonlarning ichki ziddiyatlari orqali jamiyatdagi chuqur muammolar ochib beriladi. Avloniyning “Ikki muhabbat”, “Biz va siz”, “Advokatlik osonmi?”, “Bu hayotmi?” kabi dramalarini tahlil qilib, jadidchilik elementlari va davr fojiasini ko‘rib chiqamiz.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Avloniy dramalari jadidchilikning asosiy g‘oyalarini – ta’limning ustuvorligi, ayollar huquqlari, milliy birlik va ijtimoiy tanqidni – yorqin aks ettiradi. Jadidlar zamonaviy ta’limni milliy tiklanishning kaliti deb bilganlar, Avloniy esa bu g‘oyani qahramonlar orqali tasvirlaydi. Masalan, dramalarda yangi avlod vakillari Yevropa ta’limini olib, nodon jamiyatga qaytib, islohotlar talab qiladi. Bu jadidchilikning modernizatsiya yo‘lidagi kurashini ifodalaydi.

Zamonaviy adabiyotshunoslar Avloniy dramalarini jadidchilikning eng yorqin ifodasi deb baholaydilar. Masalan, Hamidulla Boltaboev jadid adabiyotining rivojlanishida Avloniyning teatr va dramaturgiyadagi rolini alohida ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, Avloniy asarlari orqali jadidlar maorif va taraqqiyot g‘oyalarini ommalashtirgan, teatrni milliy uyg‘onish quroliga aylantirgan[2]. Mashhur tilshunos va adabiyotshunos O. Sharafiddinovning fikricha, Avloniy kabi jadidlar adabiyotni milliy uyg‘onish quroli sifatida ishlatgan, chunki ular davrning fojiasini – jaholat va zulmni – yoritish orqali xalqni uyg'otishni maqsad qilgan[3]. Mashhur adabiyotshunos Izzat Sultonning ta’kidlashicha, jadid dramalarida badiiy g‘oya obrazli fikr bo‘lib, u jamiyatni o'zgartirishga qaratilgan[4]. Avloniy asarlarida bu g‘oya milliy axloqni saqlash va ilmni targ‘ib qilish shaklida ko‘rinadi. Masalan, “Ikki muhabbat” dramasida bid’at va axloqsizlik tanqid etiladi, bu esa jadidchilikning asosiy maqsadi – jamiyatni poklashga mos keladi.

Ayollar masalasi Avloniy ijodida markaziy o‘rin tutadi. O‘sha davrda ayollar ta’limdan mahrum bo‘lib, jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qilgan. Dramalarda ayol obrazlari nodonlik qurboni sifatida ko‘rsatiladi, ammo ma’rifat orqali ozodlikka erishishi mumkinligi ta’kidlanadi. Bu jadidchilikninghar qanday jinsning tengligi haqidagi g‘oyalariga mos keladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarni saqlagan holda g‘arb ilm-fanini qabul qilish taklif etiladi.

Ijtimoiy tanqid jadidchilikning yana bir muhim jihati. Avloniy poraxo‘rlik, adolatsizlik va eski an’analarni satira orqali fosh etadi. Yangi va eski avlodlar

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

ziddiyati orqali taraqqiyot zarurligi ko‘rsatiladi. Teatr jadidlar uchun ma’rifiy qurol bo‘lgan, Avloniy esa “Turon” truppasi orqali bu an’anani rivojlantirgan[5].

XX asr boshlari Turkiston uchun og‘ir davr edi: Rossiya mustamlakachiligi milliy identiklikka tahdid solgan, ichki nodonlik esa jamiyatni yemirgan. Avloniy bu fojiani shaxsiy va milliy darajada tasvirlaydi. Qahramonlar ma’rifatparvar orzulariga erisha olmay, azob chekadi – bu davrning umumiy tragediyasi hisoblanadi[6].

Fojia qahramonlarning yolg‘izligida va mag‘lubiyatida namoyon bo‘ladi. Ular jamiyat bosimi ostida eziladi, shaxsiy baxt milliy kurash qurboni bo‘ladi. Mustamlaka siyosati va ichki ziddiyatlar milliy birlikka to‘sqinlik qiladi. Avloniy realistik tasvir va satira orqali bu muammolarni ochib beradi, qahramonlarning ichki kurashi jamiyatdagi chuqur yaralarni ko‘rsatadi. Davr fojiasining yana bir jihati – milliy stagnatsiya. Tashqi o‘zgarishlar ichki ruhni o‘zgartirmaydi, bu esa jadid orzularining muvaffaqiyatsizligini ta’kidlaydi[7].

“Ikki muhabbat” dramasida bosh qahramon Nozimbekning vatan sevgisi va shaxsiy muhabbat o‘rtasidagi ziddiyati jadidchilik g‘oyalarini aks ettiradi. U ma’rifatparvar bo‘lib, nodonlikka qarshi kurashadi, ammo eski an’analar va bosim orzularini yo‘q qiladi. Fojia shaxsiy baxtning milliy ozodlikka qurbon bo‘lishidadir.

“Biz va siz” dramasida esa Yevropada ta’lim olgan Komil nodon jamiyatga duch keladi. Yangi va eski avlod ziddiyati orqali ta’lim zarurligi ko‘rsatiladi. Ayollar ta’limsizligi jadid g‘oyalarini kuchaytiradi, fojia esa Komilning ruhiy azobida – u “qurbon” bo‘ladi.

“Advokatlik osonmi?” asarida ijtimoiy adolatsizlik tanqid qilinadi. Poraxo‘rlik va tizim qahramonlarni ezadi, jadidchilik qonun va maorif orqali isloh taklif qiladi, ammo fojia mag‘lubiyatda.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

“Bu hayotmi?” dramasida shaxsiy o‘sish va nodonlikdan chiqish kurashi tasvirlanadi. Qahramonlar jamiyat bosimi ostida eziladi, bu mustamlaka ta’siri va taassubni fosh etadi[8].

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, Turkiston o‘lkasining jadidchilik faoliyatida tutgan o‘rni va ahamiyati Abdulla Avloniy nomi bilan bog‘liqlikni yuzaga keltiradi. Abdulla Avloniy o‘zining tashviqot ishlari orqali, yangi usul maktablari va ularning faoliyati Abdulla Avloniy asarlarida obrazlar va timsollar orqali yoritib beriladi. Aytish mumkinki, o‘lkada bunyod etilgan yangi usul maktablari, nashriyotlar, teatr birlashmalarining sermahsul faoliyati yuritishi Abdulla Avloniyning sayi haralatlari natijalaridan biri sifatida baholaniladi. Albatta, mustaqillikga erishganimizdan so‘ng ularning nomlariga hurmat va e’tibor yanada ortmoqda. Ularning xotirasini abadiylashtirish uchun davlatimiz tomonidan ularning asarlari nashr etilmoqda, Ko‘cha va maktablarga ularning nomi berilmoqda. Hayotlari va faoliyati chuqur tadqiq qilinib, ilmiy ishlar amalga oshirilmoqda. Bugungi zamonda, mustamlaka zulmi o‘tgan bo‘lsa-da, Avloniyning dramalari o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan – ular milliy o‘zlikni saqlashning qal’asi, yosh avlodni tarbiyalashning eng samarali maktubi, jamiyatdagi nodonlik va axloqsizlik illatlariga qarshi kurashning quroli bo‘lib xizmat qiladi. Uning asarlaridan olingan saboq – ilm va ma’rifatsizlik o‘rtasidagi abadiy ziddiyat, millat taraqqiyotining asosiy kaliti – bugungi O‘zbekistonning ma’naviy uyg‘onishida ham yorqin yo‘l-yo‘riq bo‘lib, kelajak avlodlarni jaholat zulmatidan xalos etib, ma’rifat quyoshiga yetaklaydi. Avloniy dramalari shundayki, ularni o‘qiganda yoki tomosha qilganda, o‘quvchi yoki tomoshabin nafaqat o‘tmish fojiasini his etadi, balki o‘z hayotida jadid g‘oyalarini jonlantirishga, millatni yuksaltirishga intiladi – bu esa haqiqiy san’atning eng ulug‘vor g‘alabasi!

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xusanova D. Jadidchilik harakatlarida abdulla qodiriy asarlarining o'rni. Tadqiqotlar.uz, 2024.
2. Boltaboev H. O'zbek jadid adabiyoti rivojlanish tarixi, asarlari va adabiy aloqalardagi o'rni. – ResearchGate, 2024.
3. Sharafiddinov O. Jadid adabiyoti va uning talqini. // Istibdod qurbonlari. - Toshkent: Sharq, 2019.
4. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021.
5. Mirzaev H. Jadidchilik harakati va uning namoyandalari. – Toshkent: Fan, 2018.
6. Rasulov O. O'zbek adabiyoti va jadidchilik. – Toshkent, 2021.
7. Qosimov B., Yusupov Sh. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Ma'naviyat, 2022.
8. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 2-jild – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.